

iakttagelser, väl medveten om att även han kan komma att dö innan våren kommer. Själv skriver han att har man bara mod och gott humör kan man trotsa allt, till och med döden. Björvig överlevde med både hälsan och förståndet i behåll.

Onekligen väcker Kjellströms bok både känslor och tankar när man läser den. Efteråt dyker andra tankar upp; som vad handlade boken egentligen om? För alla som är intresserade av Arktis och strapatser är den givetvis angelägen. Är man intresserad av hur människor reagerar och tänker under extrema förhållanden, med döden ständigt närvarande har den också något att ge. Man får dock aldrig glömma att det är texter som är kvar och inte tankar eller handlingar. Många visste att anteckningarna skulle komma att bli deras sista meddelanden till eftervärlden så en viss självzensur bör man räkna med. Men det ligger i sakens natur, det var på det här viset de skrev.

Boken är redovisande till sin karaktär och Kjellström talar tydligt om att han heller inte haft några andra ambitioner. Detta gör att jag som (i ämnet okunnig) läsare ibland har svårt att förstå hur de olika berättelserna inbördes hänger ihop. Det enda som tycks förena dem är geografien, att expeditionerna i någon bemärkelse misslyckas och att det finns brev kvarlämnade. Jag hade gärna sett ett tydligare val av perspektiv som bundit samman berättelserna, så att jag lättare kunnat sätta in dem i ett historiskt, socialt eller politiskt sammanhang. Eller varför inte ett religionsvetenskapligt dito? Nu väcker och lämnar boken många frågor obesvarade. Hur var livet för alla andra, de som inte dog? Åren 1895–1941 registrerades drygt tusen övervintringar fördelade på 440 sällskap. Av dessa fångstmän var sex procent kvinnor. Hur såg deras vardag ut? Vad väntade dem i Norge när de kom hem? Vilken roll spelade religionen för dessa människor? Innebar en övervintring en förändrad syn på religion och existentiella frågor? Förhoppningsvis kan *Breven från Arktis* inspirera till problematiserade bearbetningar av detta onekligen annorlunda material.

Anders Hansson, Krokom

Carl Linnæus, *Iter Lapponicum. Lappländska resan 1732*. II. Kommentardel utgiven med kommentarer och register av Ingegerd Fries och Sigurd Fries. Redaktör Roger Jacobsson. Under medverkan av Ingvar Berg, Dan Bäcklund, Phebe Fjellström, C.E. Jarvis, Bengt Jonsell, Tryggve Sköld och med Linnés

egna skrivelser och anteckningar i samband med resan. Skytteanska Samfundet, Umeå 2003. 527 s. ill. ISBN 91-86438-24-7.

När Linné i *Dieta naturalis* (1733) såg tillbaka på sin lappländska resa föregående år polariserar han skrivbordsforskning och fältforskning. ”Jag går ej utslitna diæticorum väg att uppräcka alt hwad någonsin ätits, och des kraft af några gamle luntor, utan en ny banad väg genom kär och moras, den *Hermannus, Petiver* och *Blair* litet broat på” (s. 149). Denna nya väg krävde en ung och frisk man som inte var bekväm av sig, inte hade familjeansvar, men däremot hade intresse för naturalhistorien och ägde förkunskaper inom dess skilda grenar. Sådana meriter anförde Carl Linnaeus då han hösten 1731 anhöll om medel hos Vetenskapsakademien för en resa till Lappland. Den 12 maj följande år kunde han, 25 år gammal, påbörja den. Den 11 oktober var han lyckligen tillbaka i Uppsala. Men han ville inte göra om den för aldrig så mycket pengar (s. 311). Den hade företagits i ungdomligt övermod med minibudget och delvis lånade pengar och under en årstid då man överhuvudtaget inte reste i nordligaste Sverige. Den entusiasm han visade till en början avtog efter hand. Men herbariet fylldes med 300 växter och dagboken med notiser och teckningar dag för dag.

I motsats till sina senare sydsvenska resor publicerade Linné aldrig den lappländska resan, även om han använde sina reserön i skilda sammanhang. Han skrev inte heller rent sina reseanteckningar eller redigerade dem. I *Iter Lapponicum* möter vi hans anteckningar sådana de skrevs ner i fältet. De är alltså inte tillrättalagda och putsade vare sig för samtidens eller eftervärldens läsare. År 2003 publicerades dagboken – som finns i Linnean Society i London – med text och teckningar i originalformat av Skytteanska Samfundet i Umeå. Nu föreligger också kommentaren i samma präktiga format.

Kommentarverket är ett lagarbete huvudsakligen av Umeåforskare, där huvudansvaret har burits av makarna Sigurd och Ingegerd Fries. Redaktören och bokhistorikern Roger Jacobsson har sett till att de båda banden fått ett typografiskt utförande av högsta klass. Skytteanska Samfundet har nu två verkliga kronjuveler bland sina handlingar.

Att kommentatorerna till stor del består av forskare inom ämnena nordiska språk, latin och lapska utgör en garanti för att vi här har fått en definitiv utgåva av *Iter Lapponicum*. Den har utförts med utomordentlig omsorg och akribi och är tillgänglig även för dem som har svårt

för Linnés många latinska textinscott. Kommentarbandet har också försetts med en kontext i form av Linnés egna skrivelser både före och efter resan, ja t.o.m. med prisjämförelser. Ingegerd Fries har skrivit ett avsnitt om Olof Rudbeck d.y.s resa till Lappland 1695 som i viss mån var Linnés förebild och Sigurd Fries redogör för tidigare utgåvor av Lapplandsresan.

Linné var främst botanist och f. professorn Bengt Jonsell och C.E. Jarvis (vid Linnean Society) har tagit sig an Linnés Lapplandsherbarium. De etnologiska fältanteckningarna – som främst torde intressera denna tidskrifts läsare – har under tidens lopp förvandlats till viktiga kulturhistoriska källor. I ett särskilt avsnitt har professor em. Phebe Fjellström skrivit en etnologisk kommentar som följer dagboken och bör läsas jämsides med denna. Det har varit en utomordentlig tillgång för redaktören att ha kunnat knyta Phebe Fjellström till projektet eftersom samekulturen stått i centrum för hennes livslånga forskning. I sina kommentarer har hon även kunnat utnyttja sitt pågående arbete om Neansén.

Phebe Fjellström skriver rakt och klart med stor kringssyn såväl om lapparnas kläder som om deras matvanor och allt annat därutöver. För verkets fortsatta utnyttjande kunde dock litteraturhänvisningarna ha varit något rikhaltigare. Här några exempel. Dihornen (61:27) har behandlats av John Granlund i *Västerbotten* 1967. Fördelen av vaggor med längsgående medar (66:15) konstaterade Linné personligen under resan till Holland (*Iter ad exteros* s. 231). Den lapska kisan (129:8) har John Granlund skrivit om i *Norrboten* 1967 och om fågelskinnsmössorna (152:25) i *Ethnos* 1953. Kanske kunde också Linnés *Dieta naturalis* utnyttjats eftersom Linné där ofta refererar till erfarenheterna från Lappland (t.ex. s. 56 f. om dihorn eller s. 144 om vaggning). Anteckningarna om ett naturligt levnads-sätt tillkom ju året efter den lappländska resan, ”då intrycken från denna var friska” som Arvid Hj. Ugglå skriver i inledningen till sin edition (1958:8). I själva verket utvärderar Linné sin lappländska resa först här och i genomgående positiva ordalag: ”En rik bonde skulle jag önskat vara, om jag af barndomen want mig där wid, men ännu heldre om eij så kalt woro, att vara en förmögen fiellapp” (s.122).

Av Linnés resor är det endast Dalaresan som tidigare blivit föremål för kommentar, av Nordiska museet i samverkan med Svenska Linnésällskapet (1953). Tänk om Lapplandsutgåvan kunde generera motsvarigheter beträffande de sydsvenska resorna!

Nils-Arvid Bringéus, Lund

Fredrika Runeberg: *Receptbok*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, nr 652. Helsingfors 2003. 118 s., ill. ISBN 951-585-093-1.

Stundom påträffas dokument som öppnar vardagens liv för oss. Då det gäller en receptbok skriven av en enskild person uppstår naturligtvis en mängd frågor. Hur tillreddes maten förr? Vad åt man? Hur mätte maten smakade? Och då det nu rör sig om Johan Ludvig Runebergs hustru Fredrikas originalhäfte med notiser om mathushållningen, frågar man sig genast hur den kända Runebergstårtan egentligen bakats.

Fredrika Runeberg (1807–1879), maka till nationalskalden Johan Ludvig Runeberg (1804–1877), tillhör den finska matkulturens historia snarast genom detta enda bakverk. Årligen är det nämligen, vid tiden för Runebergs nationaldag i början av februari, sed att äta dessa cylinderformade tårtor, garnerade med en klick sylt. De bakas på skolornas lektioner i hushåll, i bagerier, konditorier, restauranger, på arbetsplatsernas matserveringar och i hemmen. Alltid då tårtorna avnjutes tvistar man om det ursprungliga receptet och storleken på bakelsen. När fru Runebergs länge försvunna recepthäfte nu återfunnits antar man att frågan definitivt kan avgöras.

Det har funnits en uppgift om recepthäftets existens och det återfanns bland böckerna i Runebergs hem. Texten har nu publicerats försedd med två artiklar som placerar in den i sitt sammanhang. Boken består dels av litteraturforskaren Agneta Rahikainens och museiintendenten Marketta Tamminens artiklar, dels av själva receptboken, som utges i renskrivet skick, ej facsimile. Nuförtiden publiceras kokböcker sällan i sin gamla form, som bekanta, mer eller mindre fullständiga handledningar i matlagning, utan synes de kräva en ram av berättelser, minnen, kontext av olika slag. Maten och kokningen har ”kommit ur skafferiet”, blivit synliga och diskursiva, i extrema fall rentav uttryck för hela livsstilen eller en viss ideologi. Det gäller också denna ”kokbok”: matlagningen i sig kräver orientering och sammanhang.

I den första artikeln, av Agneta Rahikainen, belyses Fredrika Runebergs livsskeden, sedan hon alltifrån femårsåldern läste kokböcker ända till livets slut. Texten ger henne rollen som nationalskaldens flitiga och gästfria fru, som jämte skötseln av hemmet, också hade egna intressen. Artikeln ger en bild av 1800-talets seder och mat i kulturkretsarna, vid familjens fester och kaffen, även alkoholbruk. Men även det vanliga och alldagliga livet framträder och speciellt glädjande är det att få läsa